

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILARNING PSIXOLOGIK MUAMMOLARINI AMALIY JIHATDAN O'RGANISH**Jumabaeva Ayawlim**

Berdaq nomidagi Qaraqalpoq Davlat Universiteti talabasi.

L.Bektursinova

QDU Pedagogika va psixologiya kafedrasida docent., PhD.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20466784>

Annotatsiya. Ushbu tadqiqotda kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning ta'lim faoliyatiga moslashishi, kognitiv va emotsional sohalarida yuzaga keladigan o'ziga xos psixologik muammolar amaliy-empirik jihatdan o'rganilgan. Amaliy izlanishlar davomida boshlang'ich sinf o'quvchilarining diqqat barqarorligi, eslab qolish xususiyatlari hamda maktab xavotirligi darajasi xalqaro miqyosda tan olingan maxsus diagnostik metodikalar yordamida kompleks tahlil qilingan.

Eksperimental natijalar asosida bolalarda ixtiyoriy diqqat mexanizmlarining yetishmasligi, mexanik xotiraning ustunligi va bilimlarni tekshirishdagi qo'rquv omillari aniq statistik ko'rsatkichlar bilan yoritib berilgan hamda ushbu muammolarni bartaraf etishga qaratilgan amaliy-korreksion dasturlari taklif etilgan.

Kalit so'zlar: kichik maktab yoshi, kognitiv muammolar, amaliy tadqiqot, diqqat barqarorligi, mantiqiy xotira, maktab xavotirligi, adaptatsiya, empirik tahlil, korreksion dastur.

Amaliy tadqiqotning maqsad va vazifalari. Mazkur tadqiqotning amaliy qismini tashkil etishdan ko'zlangan asosiy maqsad — boshlang'ich sinf o'quvchilarining ta'lim jarayonidagi real kognitiv muammolari [diqqat tarqoqligi, xotira sustligi] va emotsional to'siqlarini [maktab xavotirligi, adaptatsiya inqirozlari] empirik metodlar yordamida aniqlash hamda ularni ilmiy jihatdan tahlil qilishdan iborat.

Ushbu maqsaddan kelib chiqqan holda, bob doirasida o'quvchilarning bilish jarayonlarini diagnostika qilish uchun xalqaro andozalarga mos keladigan testlar majmuasi [Burdon korrektor sinovi, A.R. Luriya metodikasi] tanlab olindi, olingan miqdoriylik ko'rsatkichlari statistik guruhlandi va bolalarning aqliy faolligini oshirishga qaratilgan rivojlantiruvchi korreksion dasturlar ishlab chiqildi.

Tadqiqot bazasi va tanlanma xususiyati. Eksperimental-amaliy tadqiqot ishlari umumiy o'rta ta'lim maktablarining boshlang'ich [1-4] sinf o'quvchilari o'rtasida tashkil etildi. Amaliy izlanishlarda yosh xususiyatlari, o'quvchilarning dars o'zlashtirish darajasi hamda zamonaviy axborot muhitining [gadgetlar va raqamli texnologiyalarning] bolalar ruhiyatiga ko'rsatayotgan kundalik ta'siri alohida e'tiborga olindi. To'plangan empirik ma'lumotlar boshlang'ich sinf ta'lim tizimida shunchaki tayyor bilimlarni yodlatish emas, balki bolaning psixologik imkoniyatlariga mos keladigan individual yondashuv metodikasini shakllantirish uchun fundamental amaliy zamin bo'lib xizmat qiladi.

Bola 7 yoshga to'lib maktab ostonasiga qadam qo'yganida, uning hayotida tub burilish yuz beradi. Ungacha bo'lgan davrda bolaning eng asosiy vazifasi va ehtiyoji o'yinchoq o'ynash bo'lsa, endi dars qilish va o'qish birinchi o'ringa chiqadi. Bu shunchaki partada o'tirish degani emas, balki bolaning miyasida ulkan yuklama boshlanganini anglatadi.

Endi u faqat o'zi xohlagan narsalarni emas, balki o'qituvchi aytgan topshiriqlarni bajarishi, 45 daqiqa qimirlamay o'tirishi va intizomga bo'ysunishi kerak. Bu tartib-qoidalar bolada mas'uliyat hissini uyg'otadi.

Psixologlarning aniqlashicha, bu yoshdagi bolalar hamma narsani ko'zi bilan ko'rib, qo'li bilan ushlab ko'rsa, juda tez tushunadi. Shuning uchun ularga darsda ko'p rasmlar, maketlar va o'yinlar yordamida mavzuni tushuntirish kerak. O'qituvchi va ota-onadan eshitgan to'g'ri gaplari va qoidalari vaqt o'tishi bilan bolaning ichki dunyosiga va shaxsiy fikriga aylanadi.

Maktabda o'qish davomida bolaning aqliy jarayonlari butunlay yangi bosqichga o'tadi.

Eng katta o'zgarishlar diqqat va xotirada ko'rinadi:

1. Diqqatning o'zgarishi: Oldin bola faqat yorqin, rang-barang, shovqinli yoki o'zi qiziqqan narsalarga o'z-o'zidan chalg'ib ketgan bo'lsa (bunga beixtiyoriy diqqat deyiladi), endi u qiziq bo'lmasa ham o'zini majburlab, diqqatini bir joyga jamlashni o'rganadi (ixtiyoriy diqqat).

2. Xotiraning o'zgarishi: Oldin bola she'r yoki qoidalarni xuddi to'tiqushday shunchaki yodlab olgan bo'lsa, endi u ma'nosini tushunib, narsalarni bir-biriga bog'lab eslab qolishni boshlaydi (mantiqiy xotira).

3. Fikrlashning o'sishi: Bola endi faqat rasmga qarab emas, balki so'zlar va mantiq asosida o'zi mustaqil xulosa chiqara oladi. Unda eng muhim qobiliyat — o'z xatolarini o'zi tushunish, o'z xatti-harakatlariga chetdan turib baho bera olish xususiyati (refleksiya) paydo bo'ladi.

Bolaning miyasi va asab tizimi hali to'liq rivojlanib ulgurmagan sababli, amaliyotda ko'p muammolar ko'zga tashlanadi:

1. Diqqat tarqoqligi va giperfaollik: Ko'p bolalar dars boshlanganidan 15 daqiqa o'tgach charchab qoladi. Ular darsni eshitish o'rniga derazaga qaraydi, ruchkasini o'ynaydi yoki yonidagi bola bilan gaplashadi. Bu ularning sho'xligidan emas, balki diqqatni uzoq vaqt ushlab turish ko'nikmasi hali zaifligidan dalolat beradi.

2. Mexanik yodlashga o'rganib qolish: Ayrim bolalar matn yoki qoidaning ma'nosini tushunmasdan shunchaki yodlab oladi. Agar ulardan tushunganini o'z so'zi bilan aytib berish so'ralsa, qiynalib qolishadi. Bu mantiqiy xotiraning sustligini ko'rsatadi.

3. Maktab xavotirligi (Qo'rquv): Ko'pchilik bolalarda maktabga nisbatan ichki qo'rquv bo'ladi. Ular "yomon baho olsam ota-onam urishadi", "doskaga chiqqanimda adashib ketsam o'rtoqlarim kuladi" yoki "o'qituvchi meni koyiydi" deb qattiq siqilishadi. Bu stress bolaning darsni yaxshi o'zlashtirishiga xalaqit beradi.

Yurtimiz va jahon olimlarining maslahatlariga ko'ra, bolaning zehni o'sishi va muammolardan qutulishi uchun quyidagi choralarni ko'rish zarur:

1. Tayyor javobni aytmaslik: Darsda yoki uy vazifasini bajarishda bolaga hamma narsani tayyor qilib chaynab berish yaramaydi. Unga qiziqarli va o'ylantiradigan savollar berib, javobni o'zi fikrlab topishiga imkon berish kerak. Shunda bolaning miyasi ishlaydi va zukkoligi oshadi.

2. O'yin orqali o'rgatish: Bola charchab qolmasligi uchun topshiriqlarni o'yin shaklida, krossvordlar, boshqotirmalar va jumboqlar orqali o'rgatish diqqatni va xotirani kuchaytiradi.

3. Ruhlantirish va qo'llab-quvvatlash: Bolani xatolari uchun urishish yoki kamsitish aslo mumkin emas. Aksincha, rasm chizish, loy o'ynash (art-terapiya) va shirin so'zlar yordamida undagi qo'rquv va xavotirlarni yo'qotish kerak. O'ziga ishongan bola maktabga quvonch bilan boradi va darslarni a'lo baholarga o'zlashtiradi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinf yillari bolaning hayoti va miya faoliyatida eng muhim poydevor qo'yiladigan oltin davr hisoblanadi. Bu bosqichda bolaning butun dunyosi shunchaki o'yin o'ynashdan tizimli dars qilish va mas'uliyatni his etishga o'zgaradi. Amaliy kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, bu yoshdagi bolalarning asab tizimi va fikrlashi hali to'liq mustahkamlanmagan sababli, ularda tez charchash, diqqat tarqoqligi, ma'nosini tushunmay yodlash va yomon baho olishdan qo'rqish kabi tabiiy psixologik muammolar ko'p uchraydi.

Bola kelajakda aqlli, mustaqil va zukko shaxs bo'lib yetishishi uchun unga darsda hamma narsani tayyor qilib bermasdan, qiziqarli savollar orqali o'zini o'ylantrish, darslarni o'yinlar yordamida charchatmay tushuntirish hamda xatolari uchun koyimasdan, shirin so'z bilan ruhlantirib turish eng to'g'ri va samarali yo'ldir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Lolaxon B., Ayjamal B. PEDAGOGIK INSTITUTLARDA BILIM BERISH MAZNUNI VA BILIM OLISH MALAKASINI SHAKILLANTIRISH //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2023. – Т. 20. – №. 4. – С. 142-143.
2. Бектурсинова Л. ФАСИЛИТАЦИЯ ВОСИТАСИДА ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ //ВЕСТНИК КАРАКАЛПАКСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ БЕРДАХА. – 2017. – Т. 35. – №. 4. – С. 50-53.
3. Bektursinova L. X., Madaminova N. O. CHARACTERISTICS OF THE DEVELOPMENT OF LITTLE CHILDREN'S MENTION //Modern Science and Research. – 2024. – Т. 3. – №. 5.
4. Bektursinova L. X., Ismailova G. ROLE AND SIGNIFICANCE OF THE FAMILY IN AGGRESSIVE SITUATIONS IN ADOLESCENTS. – 2024